

Een haardtelling te Oudenaarde in 1540 Een demografische bron?

door

C. DE RAMMELAERE

In het stadsarchief te Oudenaarde wordt een haardtelling van 1540 bewaard¹. De originele bron schijnt verloren gegaan. Gelukkig blijft een transcriptie bewaard, gemaakt door Jozef Van de Velde, stadsarchivaris van Oudenaarde omstreeks het midden van de 19e eeuw.

Die telling werd op 28 juni 1540 gehouden en bleef alleen bewaard voor het gebied van de linker Schelde oever, namelijk de zeer nijverige St.-Walburgaparochie. Deze parochie was tevens het economisch en administratief centrum van toen. Naast de St.-Walburgaparochie bestond de toenmalige stad Oudenaarde nog uit de andere stedelijke maar economisch iets minder belangrijke O.L.Vrouw van Pamele parochie, gelegen op de rechteroever, en tenslotte de landelijke omschrijving de Eindries, die ten Noorden van de stad lag.

De haardtelling nu werd op één en dezelfde dag gehouden. Twee groepen tellers, telkens drie man, namelijk een schepen bijgestaan door een secretaris en een bode of „scepenencaepe”, hebben elk een helft van de St.-Walburgaparochie nagegaan. Straat na straat, huis na huis met vermelding van de naam van de hoofdpachter — vele huizen waren immers bewoond door meerdere pachters — wordt van elk huis vermeld hoeveel „viersteden” of haarden er waren². Er weze hierbij aangestipt hoe buiten het begijnhof geen kloosters genoteerd werden.

Gedurende de 16e eeuw en ook later — o.a. in de jaren 1600 en 1601 in de kasselrij Oudenaarde³ — werden in de Nederlanden verschillende haardtellingen gehouden en dit meestal om fiscale redenen⁴.

In 1540 nu telde men in het voor ons bewaard gebleven district van Oudenaarde 562 huizen en hiervan noteerde men:

(1) Stadsarchief Oudenaarde, Huizen, nr. 605/5.

(2) Het eerste gedeelte van de telling begint als volgt: „Besouck ghedaen bij Gheerardt de la Riviere als scepenen, Laureyns van Anvaing als secretaris Jacop Dieryns bode in de huuse en de erven staende op de Eynstraete binnen der stede van Audenaerde hoevele viersteden dat in de voors-huusen wesen moghen dan of het ghetal hier naer volghet naer thevint van de voors persoonen den XXVIII in juny anno XV^c veertich...”

(3) J. De Brouwere, *Les dénombrements de la Châtellenie d'Audenarde* (1467-1801), Bull. C.R.H. dl. 103, 1938, pp. 515-517.

(4) R. Mols, *Introduction à la Démographie Historique des Villes d'Europe du XVIe au XVIIIe siècle*, Leuven, 1954, dl. 1, pp. 257-258.

met 1 haard	73 huizen of	12,9 % van het totaal aantal huizen.
2 haarden	131	23,3
3	85	15,1
4	87	15,3
5	56	9,9
6	51	9
7	28	4,9
8	20	3,5
9	7	1,2
10	9	1,6
11	8	1,4
12	4	0,7
13	1	0,1
15	1	0,1
17	1 ⁵	0,1

Dit maakt een gemiddelde van 3,9 haarden per huis. Vergelijkende cijfers zijn moeilijk vindbaar voor diezelfde periode. Wel zijn ons gegevens bekend voor de Henegouwse stadjes Ath en Avesnes, maar dan voor de late 16e eeuw (1594) of een tijd waarin de grote demografische inzinking van de tachtiger jaren zeker nog moet voelbaar geweest zijn. In Ath telde men in 1594 1,9 haard per huis, voor Avesnes lag het gemiddelde met 1,1 nog lager. Wel wordt door M.A. Arnould aangestipt dat het aantal haarden een kleine halve eeuw vroeger, in 1553, merklijk hoger moet gelegen hebben in deze twee kleine steden⁶. Toch wijst alles er op dat het gemiddelde voor Oudenaarde zeer hoog uitvalt wat zeker wijst op een relatief hoge welstand of een vorm van grote cohabitatie of op beide samen.

Gezien per straat krijgen we in Oudenaarde volgend beeld in 1540

	aantal huizen	aantal haarden	gemiddeld aantal haarden per huis
Broodstraat	32	178	5,5
Burg	50	164	3,2
Einestraat	99	392	3,9
Hoogstraat	88	333	3,7
Markt	64	436	6,8
Meerspoort	7	17	2,4
Meynnaert ⁷	135	396	2,9
Nederstraat	75	283	3,7
Omheen het vleeshuis	12	15	1,2

(5) Het betreft hier het begijnhof.

(6) M.A. Arnould, *Ath et Avesnes en 1594. Etat démographique de deux villes bennuyères à la fin du XVIe siècle*. Annales du Cercle archéol. d'Ath, dl. 27, 1941, pp. 89-93.

(7) Tot de Meynnaert behoren eveneens de huizen en haarden die gelegen zijn in de Kattestraat, de Nieuw- en Wyngaardstraat.

Hierbij valt dadelijk op hoe vooral op de Markt en in de Broodstraat en in mindere mate in de Eine-, de Hoog- en Nederstraat, het gemiddeld aantal haarden vrij hoog ligt. Dit zijn nu evenwel ook economisch de rijkste en tevens de actiefste straten. Zowel op de Markt als in de Broodstraat noteerde men geen enkel huis met minder dan twee haarden.

Een totaalbeeld, per straat of stratengroep, van de haardtelling van 1540 ligt grotendeels vervat in volgende tabel. Totaal aantal huizen met 1, 2, 3, 4 enz... haarden:

	Broodstr.	Burg	Einestr.	Hoogstr.	Markt	Meerspoort	Meynaert	Nederstr.	Vleeshuis	totaal aantal huizen
1 haard	—	5	6	14	—	1	29	9	9	73
2 haarden	3	18	17	16	3	4	41	26	3	131
3	6	11	15	16	4	—	23	10	—	85
4	1	7	25	15	5	2	22	10	—	87
5	4	4	21	8	6	—	9	4	—	56
6	6	3	9	9	15	—	4	5	—	51
7	7	1	3	4	8	—	3	2	—	28
8	3	—	2	2	9	—	1	3	—	20
9	—	—	—	2	3	—	1	1	—	7
10	1	—	—	1	5	—	1	1	—	9
11	1	—	1	—	2	—	1	3	—	8
12	—	—	—	—	3	—	—	1	—	4
13	—	—	—	1	—	—	—	—	—	1
14	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
15	—	—	—	—	1	—	—	—	—	1
16	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
17	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1

Welke is nu de demografische waarde van een dergelijke haardtelling? Om de juistheid der gegevens en hun gebeurlijke demografische waarde te toetsen, hebben we getracht die haardtelling van 1540 te vergelijken met de resultaten van de *Kokieren* van de XX^{ste} penning van 1571⁸ en dit voor dezelfde geografische omschrijving. Immers de penningkohieren zijn van demografisch standpunt uit een zeer interessante bron⁹ want straat na straat werd van elk huis de eigenaar en de verschillende huurders genoteerd. Zo krijgt men een volledig beeld en van het aantal huizen en van

(8) Ook voor de stad Oudenaarde zijn de penningkohieren bewaard gebleven. Ze worden bewaard in het Stadsarchief te Gent onder nr. 28 van de serie 1/1. A. Cassiman heeft deze inventaris gewijzigd en aangevuld in *De XXe Penningkohieren, een Bron voor Zoekers en Vorsers uit Oost- en West-Vlaanderen*'. Kultureel Jaarboek van Oost-Vlaanderen, 1950, 2^e band, pp. 70-88.

(9) A. De Vos heeft dit duidelijk aangetoond in zijn studie *Dertig jaar bevolkings-evolutie te Evergem (1571-1601)*, Hand. Maatsch. Geschied. en Oudheidk. te Gent, Nieuwe Reeks, dl. XIV, 1960, pp. 117-129.

alle ter plaatse wonende gezinshoofden en van de verbreiding van het samenwonen.

Wat nu het totaal aantal woningen betreft, is men omzeggens zeker dat de haardtelling zeer stipt en nauwkeurig werd gehouden. In 1540 noteerde men 562 huizen, ongeveer dertig jaar later in 1571 waren het er 558. Terloops weze hierbij opgemerkt dat in laatst genoemd jaar 11 woningen of bijna 2 % van het totaal onbewoond waren. Voor 1571 was het eveneens mogelijk het aantal gezinnen vrij nauwkeurig te noteren, namelijk 855. Bijna 30 % van de huizen waren toen bewoond door meer dan één gezin. Dit is in vergelijking met andere steden als Namen (12 % omstreeks 1550), Ieper (14,2 % in 1506), Luik (12 % in 1650) en Leiden (17,4 % in 1581) een uitzonderlijk hoog percentage¹⁰. Men telde dus in 1571 te Oudenaarde niet minder dan 156 gezinnen voor 100 huizen.

Die hoge graad van samenwonen is dan ook wel de meest voor de hand liggende verklaring voor het uitzonderlijk hoog aantal haarden per huis (3,9) in 1540. Een „vierstede” of haard gelijkstellen aan een gezin is zeker foutief. Welke de juiste demografische waarde nu is van een haard, is moeilijk te omschrijven. In ieder geval dit moet verschillen van streek tot streek en van stad tot platteland.

Uit voorgaande menen we dan ook te mogen besluiten dat zowel in 1540 als in 1571 de nijverige St.-Walburgaparochie te Oudenaarde een zeer dichte bevolking moet gekend hebben en wel in die mate dat men hier tevens staat voor een bijna uitzonderlijk grote koëfficiënt van samenwonen voor die tijd. De belangrijke centrale ligging van die stadsparochie evenals de onmogelijkheid binnen die nauwe omschrijving nog bouwgelegenheid te vinden, zijn hier wel de hoofdoorzaak van. Verder mag men niet veronachtzamen dat het 16e eeuwse Oudenaarde — zeker vóór de herovering door Farnese — een ongekende bloei heeft gekend.

Het belang van deze Oudenaardse haardtelling van 1540 als ware demografische bron lijkt ons nochtans eerder erg gering. Het begrip „haard” kan hier onmogelijk juist omschreven worden. Op basis van deze telling een bevolkingscijfer bepalen of alleen maar suggereren lijkt ons eveneens zeer moeilijk zoniet onmogelijk. Alleen voor wat betreft de stadsstructuur leert ze ons de relatieve waarde van de verschillende straten beter omschrijven. Slechts op het gebied van het samenwonen lijkt ze ons revelerend. De demografische waarde van haardtellingen verschilt zeker van bron tot bron en besluiten hieruit dienen zeker steeds met de meeste omzichtigheid genomen te worden.

(10) R. Mols, *op. cit.*, dl. 2, p. 136.